

Einsteins lösning

Ett tankeexperiment om konflikten i Mellanöstern

Bo Rothstein
Statsvetenskapliga institutionen
Box 711
SE 405 30 Göteborg
Bo.Rothstein@pol.gu.se

Publicerad i Judisk krönika 2009:1

Einsteins lösning

Om vi kunde väcka Albert Einstein till liv och fråga honom om råd vad gäller konflikten mellan Israeler och Palestinier, vad skulle han ha att säga oss idag? Frågan är naturligtvis spekulativ, inte minst med tanke på att det sedan Einstein dog 1956 har utspelat sig fyra större krig i området. Likväl förefaller som om situationen nu är så låst och konflikten så långt ifrån en varaktig fredlig lösning att det kan vara värt att ägna viss tid åt ett sådant tankeexperiment.

Tankeexperimentet var nämligen också Einsteins mest verkningsfulla vetenskapliga metod. Han var som fysiker sällan i ett laboratorium och inte heller den vassaste av matematiker. Hans genialitet låg i förmågan att tänka i okonventionella banor eller, som det numera heter, ”att tänka utanför boxen”. I hela sitt liv värjde han sig starkt mot alla former av auktoritära tendenser, både inom vetenskapen och i samhället. Redan i unga år kom han att avsky den militaristiskt präglade undervisningen i det tyska utbildningsväsendet. I ljuset av den närmast oändliga raden av misslyckade försök att med traditionella diplomatiska, politiska och militära medel nå en lösning på konflikten finns det därför nu skäl för lite Einsteinskt tankeexperimenterande.

Einstein var inte bara 1900-talets främste inom den teoretiska fysiken som han kom att revolutionera. Han var också politiskt engagerad och blev efterhand dåtidens moraliska världssamvete med sina klara ställningstaganden mot nationalism, ofrihet, rasism och militarism. Han var emellertid inte alls den världsfrånvände och politiskt naive tänkare som han ibland framställs som. Han hade tvärtom en starkt utvecklad förmåga att se politikens realiteter. Denna realism var knuten till hans vetenskapssyn. För Einstein var visserligen de begrepp och teorier som vetenskapen använde mänskliga uppfinningar, eller med dagens ord, ”sociala konstruktioner”. Men vetenskapen syftade till att avtäcka sanningar om en av sådana mänskliga konstruktioner oberoende reellt existerande verklighet. .

Denna realism gjorde att han klarare än många andra tidigt insåg nazismens barbariska karaktär. Insikten om behovet att bekämpa nazismen gjorde att han 1933 övergav radikalpacifismen. Einstein tummade heller aldrig på respekten för de mänskliga rättigheterna – trots att han var någon slags frihetlig socialist motstod han, till skillnad från många andra

samtida vänsterintellektuella, alla lockelser från att stödja eller ens besöka Sovjetunionen eftersom han insåg att man skulle utnyttja honom politiskt.

Einstein förhållande till sionismen är än idag en omstridd fråga. Han var från början mera kulturell än politisk sionist och såg med stor skepsis på den nationalistiska militarism som utvecklades i delar av den sionistiska rörelsen. Det var särskilt tre ideal som enligt Einstein en judisk stat hade skyldighet att värna, nämligen ”kunskap för sin egen skull, en närmast fanatisk kärlek till rättvisa och kravet på individens rätt till oberoende”. Einstein varnade redan i slutet av 1920-talet ledande sionister att om man inte lyckades skapa ett rättfärdigt samarbete med den arabiska befolkningen så skulle man förråda de centrala lärdomarna från det judiska folkets 2000-åriga lidande. Profetiskt hävdade han att om man inte hittade ett sätt att skapa harmoni med sina arabiska grannar skulle stridigheterna förfölja den sionistiska rörelsen för många decennier framåt. Man kan från detta och mycket annat sluta sig till att Einstein skulle sett med förskräckelse på mycket av Israels politik gentemot palestinierna. Som sekulär humanist skulle han också varit starkt bekymrad av den starka religiösa dimension som konflikten fått på båda sidor. Men trots att han avskydde all slags nationalistisk chauvinism ledde hans realism till att inse nödvändigheten för Israels rätt att försvara sin rätt att existera, om så behövdes också med vapenmakt.

Einstein utgick från att såväl vetenskapliga som politiska problem skulle lösas genom att man gick till deras kärna. Han skulle därför ställt sig kallsinnig till den ”vem-bär-egentligen-mestaskulden” problematik som sedan länge präglade polemiken om konflikten. Inte för att moralisk skuld var ointressant men för att en sådan skuldbokföring inte skulle kunna leda till en fredlig lösning. Genom att gå till kärnan skulle han konstaterat att konflikten har karaktären av ett så kallat *absolut nollsummespel*. Ett nollsummespel är en konflikt där vad den ena sidan vinner är lika med vad den andra sidan förlorar. Ett absolut nollsummespel är då det man strider om inte kan delas – om ena sidan vinner, vinner den allt och om den andra sidan förlorar, förlorar den allt. Skälet till att konflikten är ”absolut” är att båda sidor anser sig ha gudomlig rätt till precis samma stycke land. Är sådana anspråk alls möjliga, skulle Einstein frågat. Kan ett stycke land alls vara heligt? Inför detta skulle Einstein sannolikt tänkt såhär: Eftersom både israeler och palestinier faktiskt handlar med den mark de hävdar är helig, kan deras anspråk på markens sakrala status inte accepteras. Det strider helt enkelt mot logikens lagar att man köpslår med något som man samtidigt hävdar är heligt. Båda sidor kan då hävda att markens sakrala status avgörs av att den bara kan säljas och köpas inom den egna gruppen. För

Einstein skulle detta varit lika med en nationalistiskt betingad etnisk diskriminering och därmed oacceptabelt.

Denna avsakralisering av konflikten skulle varit central för Einstein av det enkla skälet att det gör att grundfrågan ändras så att den inte längre har karaktären av ett absolut nollsummespel.. Något som kan omsättas till pengar kan inte vara heligt och pengar har dessutom den fördelen att alla summor är oändligt delbara. Tvärtemot vad Marx tänkte blev således aldrig klassmotsättningarna i den utvecklade kapitalismen totala då fackföreningar och arbetsgivare kunde förhandla i all evighet eftersom det man stridit om varit just oändligt delbart.

Vad har varit den främsta orsaken till att försöken till fredsuppgörelser har misslyckats skulle Einstein sedan frågat. Svaret vet vi, nämligen de israeliska bosättningarna på ockuperad mark och palestiniernas krav på rätten att återvända. Båda dessa anspråk skulle Einstein avvisat. Bosättningarna måste upphöra eftersom de är resultatet av militäriska erövringar och därmed till sin natur enligt Einstein "ojudiska". Rätten för flyktingar att återvända därför att det är politiskt och socialt helt orealistiskt att i centrala delar av dagens Israel införliva ett par miljoner palestinska flyktingar. Han skulle också pekat på att de palestinska flyktingarnas situation förvisso varit synnerligen beklaglig men att vad som hände dem 1948 i princip inte skiljer sig från t ex de 400.000 finländare som några år tidigare tvangs bort från Karelen, eller de miljontals central-och sydeuropeer (främst ungrare, polacker, tyskar, turkar, greker och slovakar) som utsattes för etnisk rensning och fördrevs efter krigsslutet 1945. Inga av dessa folkgrupper ställer idag krav på att få återvända bland annat eftersom de inte uppfattar marken deras föräldrar och farföräldrar tvingats lämna som helig.

Om vi följer detta tankeexperiment vidare – vad är då en lösning av konflikten som ligger i linje med Einsteins tänkande baserat på principerna om rättvisa, realism, absolut respekt för individens fri- och rättigheter och sekulär humanism. Helst skulle Einstein sett en federativ lösning enligt Schweizisk modell men en realistisk blick för den nuvarande situationen skulle med stor sannolikhet lett honom till en tvåstatslösning enligt 1967 års gränser. Vad gäller flyktingarna skulle han kunnat resonera enligt följande: Alldeles oberoende om deras föräldrar eller farföräldrar en gång självmant flydde i förhoppningen om att snart kunna återvända i skydd av de segrande arabiska arméerna eller om man fördrevs av Israeliska förband så har en orätt begåtts mot de palestinska flyktingarna. Något som var deras har tagits ifrån dem och för detta har de som individer rätt till kompensation. Egendomen de lämnade har idag ett

marknadspris, de inkomster man förlorat kan uppskattas. Israel skulle helt enkelt ersätta flyktingarna (i realiteten deras arvingar) ekonomiskt för vad de gått miste om och på detta sätt erkänna den orätt som de utsått och uppräta deras rättigheter som individer. Ersättningarna skulle avgöras civilrättsligt i opartiska domstolar (Einstein skulle föredragit de Schweiziska) och utbetalas till de enskilda individer/familjer. Einstein skulle avvisat idén att ersättningarna skulle distribueras av de palestinska myndigheterna eftersom han skulle misstrott dem på grund av deras korruption och brist på respekt för mänskliga rättigheter. Eftersom alla försök till en statsrättslig lösning misslyckats borde en civilrättslig prövas. Resultatet skulle bli en stor grupp tämligen (eller synnerligen) förmögna före detta palestinska flyktingar, en burgen medelklass som kunde investera för sig och sina barn i goda framtida utkomstmöjligheter. Kostsamt för Israel naturligtvis men detta måste vägas mot utsikterna att utkämpa ett krig vart femte år. I alla händelser skulle ett erbjudande som detta från Israel sida ställa de islamistiska fundamentalisterna inför en reell utmaning givet vad de inom en överblickbar framtid kan erbjuda de palestinska flyktingarna. Einstein var unik inte bara som forskare utan också i sin förmåga att påverka världsupinionen, något som dagens Israeliska ledning också kunde behöva ta lärdom av.

Bo Rothstein

Litteraturen om Einstein är överväldigande. Främst har jag i detta tankeexperiment använt mig av följande.

Berlin, Isaiah. "Einstein and Israel", *The New York Review of Books* 26, nr 17, 1979.

Clark, Ronald W. *Einstein: His Life and Times*. London: 1971.

Isaacson, Walter. *Einstein: His Life and Universe*. London: 2007

Jerome, Fred & Taylor, Rodger. *Einstein on Race and Racism*. Newark: 2005.

Stern, Fritz. *Einstein's German World*. Princeton 1999..